О.Д. Рожко, канд. екон. наук, доц.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасний стан та проблеми організації діяльності державних підприємств в Україні. Виокремлено фактори, які впливають на фінансові результати діяльності державних підприємств. Запропоновано шляхи підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами державних підприємств в Україні.

The modern consisting and problems of organization of activity of state enterprises in Ukraine is considered in the article. Factors which influence on the financial results of activity of state enterprises are selected. The ways of increase of efficiency of management of state enterprises financial resources in Ukraine are offered.

Ключові слова: державні підприємства, фінансова діяльність, фінансова криза, фінансові потоки, фінансове планування, державний фінансовий контроль

Keywords: state enterprises, financial activity, financial crisis, financial streams, financial planning, state financial control

Державні підприємства є важливим і об'єктивно необхідним елементом структури сучасного суспільства, пов'язаним з роллю держави в економіці, наявністю потреб, задоволення яких не може забезпечити приватне виробництво, підлегле інтересам отримання прибутку.

У поєднанні з іншими засобами, діяльність державних підприємств може використовуватися як інструмент регулювання економіки. За допомогою державних підприємств держава вирішує багато економічних і соціальних задач, пов'язаних з вирішенням ключових загальнонаціональних проблем, таких як: підтримка цілісності суспільного відтворювального процесу і згладжування циклічних коливань; забезпечення прогресивних структурних змін в економіці; становлення і розвиток соціальної інфраструктури; охорона навколишнього середовища; проведення регіональної політики; забезпечення науково-технічного прогресу.

Проте практика останніх років господарювання показала, що існують суперечності між потенціалом державного виробничого сектора і незадовільними соціально-економічними результатами його функціонування в умовах ринку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває процес удосконалення управління фінансами державних підприємств, що дозволяє реалізувати наявний матеріальний і фінансовий ресурс цього унікального елемента ринкової економіки.

Розробка теоретико-практичних проблем організації системи фінансів державних підприємств є принципово новою для української економічної науки. Окремі питання, присвячені проблемам фінансової діяльності підприємств державного сектору в умовах ринку, відображені в роботах М.Д. Білик, Є.А. Удовицької, В.М. Мотриченка, А.І. Колганова, М.Х. Корецького, І.О. Луніної та інших.

Метою статті є визначення проблем функціонування державних підприємств в Україні та виокремлення напрямів підвищення ефективності управління фінансами підприємств державного сектору вітчизняної економіки.

Сучасна світова фінансова криза показала обмежену ефективність ринкових механізмів регулювання і довела необхідність державного втручання в економіку. Посилення ролі держави в регулюванні економіки вимагає створення гнучкої і економічно обґрунтованої системи державного підприємництва, яка б повною мірою відповідала світовому досвіду побудови ефективних ринкових відносин.

Тільки комплексний системний підхід до дослідження механізмів впливу з боку держави на процеси формування і розвитку інституту підприємництва дозволить побудувати оптимальну структуру економіки України, визначить інструменти забезпечення її збалансованості, стабільності й конкурентоспроможності в умовах глобалізації й світової економічної кризи.

Сучасна фінансова криза позначила тенденцію до розширення масштабів підприємницької діяльності держави і посилення її ролі в економіці. Відбулася переоцінка уявлень про масштаби участі держави в підприємницькій діяльності та частки сукупного суспільного продукту, що повинен перебувати в державній власності.

Сьогодні в Україні існують підприємства різних форм власності, у тому числі і державні підприємства, котрі функціонують на основі державної власності.

Державне підприємство - це самостійна господарська одиниця з правами юридичної особи, яка функціонує на основі державної форми власності у різних галузях народного господарства.

Поширеною є думка, що приватні підприємства простіше адаптуються до зовнішніх умов господарювання і тому є більш ефективними, ніж державні. Це судження засноване на численних фактах про низьку прибутковість, високі витрати й, навіть, збитковість державних підприємств. Це слугує підставою для висновків про низьку ефективність державних підприємств. Однак вибір між повним або частковим одержавленням (у формі регулювання) повинен визначатися залежно від цілей і завдань, а також конкретних політичних і економіко-соціальних умов.

Крім того, порівняння державних і приватних підприємств зазвичай буває некоректним тому, що вони, в багатьох випадках, націлені на досягнення різних фінансових і соціально-економічних результатів.

Не можна так само не враховувати обмеження, пов'язані з можливістю розвивати конкурентоспроможне національне виробництво, що могло б повною мірою протистояти зовнішнім міжнародним монополіям. Дана обставина визначила активний розвиток державного сектору підприємництва в багатьох галузях. Саме конкуренція з боку інших країн, погроза втрати контролю держави за економікою є одним з факторів, що формують необхідність існування державного сектору економіки.

За даними Фонду державного майна в Україні на сьогодні нараховується 608 державних підприємств (табл. 1) [1].

Таблиця 1. Чисельність господарських товариств, які знаходяться в управлінні ФДМУ у тому числі з часткою:

Дата	Загальна кількість	до 10%		від 10% до 25%		від 25% до 50%		від 50% до 75%		від 75% до 100%		100%	
		Всього	в т.ч. ЦА	Всього	в т.ч. ЦА	Всього	в т.ч. ЦА	Всього	в т.ч. ЦА	Всього	в т.ч. ЦА	Всього	в т.ч. ЦА
15.01.2004	1523	306	68	255	47	627	132	145	72	131	61	59	33
29.12.2005	1178	248	67	217	48	427	112	116	56	106	54	64	41
28.12.2006	996	202	62	178	43	350	105	100	55	102	53	64	42
28.12.2007	812	157	33	143	28	280	84	90	46	82	33	60	33
26.12.2008	639	126	33	97	24	217	83	76	41	65	29	58	34
25.12.2009	615	122	33	101	24	198	75	72	38	70	29	52	28
12.02.2010	608	121	33	100	24	198	75	70	37	70	29	49	28

Як бачимо з даних таблиці 1, кількість державних підприємств в Україні має тенденцію до зменшення (з 1523 у 2004 році до 608 у 2009 році). Це пов'язано передусім з процесом приватизації і необхідністю наповнення дохідної частини Державного бюджету України. На нашу думку, держава не повинна ставити за мету різке скорочення кількості державних підприємств, адже їх можна перетворити на потужне джерело фінансування бюджетних витрат не змінюючи власника. Найбільш ефективним об'єктом для реалізації суспільних зобов'язань у цьому випадку можуть стати державні корпоративні інститути підприємництва, що мають фінансову самостійність.

Підприємства державного сектору оцінюються за критеріями мікро- і макроекономічної ефективності. Мікроекономічна ефективність державних підприємств відображає рівень їх рентабельності. Макроекономічна ефективність характеризую ступінь виконання державним сектором певних соціально-економічних функцій (завдань) [2, с.71].

Аналіз результатів ринкових перетворень в Україні показує, що ефективному використанню державної власності через інститут державного підприємництва перешкоджає ряд невирішених проблем, серед яких:

- відсутність науково обґрунтованих критеріїв оптимізації обсягу і структури державного сектору економіки;
- необхідність удосконалення механізмів державного регулювання і контролю на підприємствах з державною часткою власності;
- відсутність стратегії розвитку підприємств державного сектору економіки;
- відсутність науково обґрунтованої і затвердженої системи показників оцінки результатів у сфері контролю та управління об'єктами державної власності і корпоративними правами;
- низький професійний рівень менеджменту підприємницької діяльності.

Факторами, що сприяють поширенню державного підприємництва, є дезорганізація, нестійкість або порушення стабільності функціонування ринків (зокрема, у результаті високої монополізації або криз), слабкість національного

приватного капіталу, військово-стратегічні або політичні мотиви. Особливо актуальною є державна участь у тих сферах економіки, в яких є потреба у прямому централізованому управлінні, здійсненні великих і довгострокових інвестицій, у малорентабельних, але соціально значимих галузях, у яких прибутковість не є критерієм суспільної або господарської доцільності [3, с.34].

Очевидно, при оцінці господарської діяльності підприємств, що належать державному сектору, варто враховувати ряд обставин:

- виконання ними суспільних (соціальних) зобов'язань;
- монопольне становище їх в окремих сферах економіки;
- необхідність фінансової підтримки з боку держави;
- необхідність використання методів та інструментів управління державними підприємствами.

Ефективному функціонуванню системи фінансів державних підприємств перешкоджають як екзогенні так і ендогенні чинники, зокрема нераціональною залишається структура підприємств державної форми власності, що є наслідком помилок, допущених під час здійснення приватизації економіки; значною мірою гальмують розвиток підприємств і фінансові проблеми, такі як забезпеченість власним оборотним капіталом, обґрунтованість фінансового планування, неефективність фінансового контролю тощо.

Основою для виявлення недоліків і фінансових проблем державних підприємств є постійне проведення фінансового аналізу. Вимогам забезпечення фінансового аналізу має відповідати й інформаційна база - фінансова звітність державних підприємств [4]. Для кардинального поліпшення ситуації необхідно розробити політику збалансованого розвитку як щодо підприємств, котрі діють у ринкових умовах як підприємницькі структури, так і виробництв, які реалізують суспільні інтереси.

Негативним фактором, що впливає на фінансову діяльність державних підприємств є відсутність належного державного фінансового контролю за використанням державної власності. Є повністю державні й казенні підприємства, а також підприємства, у статутному фонді яких є частка держави. Однак, з боку їх власника - держави - керівництво і контроль за діяльністю таких підприємств, утворенням прибутку та його використанням фактично не здійснюється. До 2002 року фінансові плани цих підприємств навіть не вимагались, і не затверджувались Міністерством фінансів України [5, с.37]. Державні підприємства не підлягають і аудиту Рахункової палати, за винятком отриманих бюджетних коштів.

На даний момент, значний вплив на фінансову діяльність державних підприємств справляють наслідки світової фінансової кризи, тому, з метою мінімізації її наслідків, затверджено План заходів Фонду державного майна України щодо запобігання можливому негативному впливу наслідків світової фінансової кризи на діяльність державних підприємств та господарських товариств, в статутному капіталі яких є державний пакет акцій (частка), які відносяться до сфери управління ФДМУ, яким передбачено завдання відповідальним Департаментам та регіональним відділенням:

а) щодо організації невідкладного проведення засідань наглядових рад, на яких розглянути наступні питання стосовно:

- аналізу впливу світової фінансової кризи на фінансово-господарську діяльність підприємств;
- своєчасності та повноти сплати заробітної плати працівникам підприємств, внесків до Пенсійного фонду, інших фондів соціального страхування, податків, зборів (обов'язкових платежів) до державного та місцевих бюджетів;
- проблем взаємодії з банківськими установами, постачальниками, споживачами;
- можливих наслідків щодо зайнятості працівників;

б) затвердити план заходів господарських товариств щодо недопущення (мінімізації) негативних наслідків світової фінансової кризи на підприємствах;

в) запровадити здійснення моніторингу погашення заборгованості із заробітної плати, зі сплати внесків до Пенсійного фонду;

г) з метою запобігання скорочення робочих місць проводити аналіз ситуації щодо виконання колективних договорів на підпорядкованих підприємствах.

Таким чином, основними напрямами удосконалення системи управління фінансами державних підприємств мають бути: оптимальне фінансове планування, ефективний фінансовий аналіз та контроль, запровадження нормування оборотних коштів та комерціалізація підприємств державного сектора.

Також до недоліків функціонування фінансів державних підприємств належать: невизначеність у діях власника (держави), поєднання економічних і соціальних цілей, неефективний менеджмент, значні розміри та бюрократична структура управління [6, с.123]. Обмежені можливості отримання прибутку, залежність від бюджетних коштів, а нерідко й монопольне становище призводять до зниження ефективності фінансово-господарської діяльності державних підприємств, стимулюють їх перехід у приватну (акціонерну) власність. Тому завдання пошуку оптимальних меж одержавлення власності, а також проблема роздержавлення є не національною, а загальносвітовою проблемою (у 70-80-х роках ХХ ст. у багатьох західних країнах відбувся "бум" роздержавлення і приватизації). Впродовж останніх тридцяти-сорока років з'явився новий сектор - "третій" - у результаті формування змішаних державно-приватних підприємств і корпорацій, де держава не є одноосібним власником, але здійснює контроль, володіючи блокуючим або контрольним пакетом акцій [7].

На сьогодні Урядом затверджено програму його діяльності на період 2009-2012 років [8], що передбачає впровадження відкритої приватизації на конкурсній основі та підвищення ефективності управління державною власністю через здійснення наступних заходів:

у сфері приватизації:

- проведення в повному обсязі інвентаризації та створення єдиного реєстру державного майна;
- максимальне скорочення списку компаній, що не підлягають приватизації.

Створення системи чітких критеріїв, що визначають необхідність збереження підприємства у державній власності; проведення приватизації усіх підприємств, що не відповідають цим критеріям, через відкритий конкурс. Приватизація компаній зв'язку (Укртелеком), електроенергетики (ТЕЦ, обленерго); транспортної та комунальної інфраструктури (порти);

- розроблення передпродажних заходів з підвищення вартості підприємств, що приватизуються;
- розроблення та виконання програми ефективного продажу міноритарних державних пакетів акцій у підприємствах;

у сфері підвищення ефективності управління об'єктами державної власності:

- удосконалення системи розподілу функцій з управління об'єктами державної власності; концентрація функцій управління державним майном в єдиному державному органі, наприклад, у реформованому Фонді державного майна;
- впровадження середньо- та довгострокового планування на державних підприємствах;
- запровадження практики проведення незалежного аудиту на державних підприємствах;
- корпоратизація державних підприємств та залучення незалежних директорів до спостережних рад;
- проведення прозорих конкурсів на керівні посади у державних підприємствах. Створення системи матеріальної винагороди керівництва державних підприємств за ефективне управління державним майном;
- передача на конкурсних засадах державних компаній в управління приватним (або змішаним – за участю держави) спеціалізованим компаніям за умови виконання цільових показників роботи та конфіденційності.

У процесі реформування вітчизняної економіки державні підприємства ще протягом довгого часу будуть займати досить відчутне, а у деяких галузях - домінуюче місце в реальному секторі економіки України. Це зумовлює актуальність розробки концепції довгострокового розвитку і забезпечення ефективного функціонування державних підприємств в умовах переходу до ринкових відносин, удосконалення форм і методів управління ними, в тому числі управління фінансами.

Отже, формування концепції розвитку державних підприємств визначає необхідність подальшого теоретичного дослідження особливостей фінансового управління ними у порівнянні з підприємствами альтернативних форм власності та визначення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління фінансами цих підприємств, адаптації сучасних форм і методів управління до складних умов економіки сучасного періоду.

Література:

1. Моніторинг корпоративних прав держави у статутних капіталах господарських товариств станом на 12.02.2010 - http://www.spfu.gov.ua.
2. Білик М.Д. Фінансові проблеми державних підприємств// Фінанси України. - 2004. - №6. - С.70-82.
3. Гордон У. Джонсон. Державні комерційні підприємства та банкрутство: уроки міжнародного досвіду. - Семінар з питань реформування системи банкрутства в Україні. - 16 грудня 2009 року, 182 с.
4. Красностанова Н.Е. Особливості розвитку державного підприємництва в Україні // - Теоретичні та прикладні питання державотворення. Електронне наукове фахове видання. - Одеський регіональний інститут державного управління - 2009. - №4. - http://www.nbuv.gov.ua/e-journals.
5. Лузан С. Регулирование и управление предприятиями с государственным участием: международный опыт// Вопросы экономики. - 2001. -№9. - С. 35-44.
6. Мотриченко В.М. Сфери діяльності та функції державних підприємств// Актуальні проблеми економіки. - 2007. - №5(71). - С.120-127.
7. Руденко В.В., Мазур С.М. Проблеми організації фінансової діяльності державних підприємств та шляхи їх вирішення. – [Електронний ресурс]. - Доступний з http://intkonf.org.
8. Постанова КМУ «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України» № 14 від 16.01.2008 р.